

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

43

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1956

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Lange Voorhout 50, 's-Gravenhage.

MUNTVONDSTEN

Zwammerdam 1937 — In *Westerheem* 5 (1956), p. 79, publiceert de heer Beunder een aureus van Galba (RIC 3), gevonden in 1937 ten Z. van Zwammerdam, waar een Romeinse nederzetting wordt vermoed. Een tweede gouden munt schijnt kort daarna tevoorschijn te zijn gekomen. Het is — voor zover bekend — de eerste maal, dat hier te lande een aureus van Galba (68/9 n.C.) is gevonden.

A. N. Z.—J. J.

SUMMARY

An aureus of Galba (RIC 3) has been found near Zwammerdam (S. Holland) in 1937. No gold coins of this emperor have ever come to light in the Netherlands.

Balloo (Dr.) 1839 — In de *Drentsche Courant* van 18 juni 1839 meldt de muntverzamelaar en -kenner Van der Feltz een vondst van ongeveer 350 denarii te Balloo (gem. Rolde). Dit is de grootste vondst van Romeins zilvergeld, hier te lande ooit gedaan.

Een honderdtal werden door Van der Feltz verworven. Op de veiling van zijn verzameling op 5 maart 1857 werden door het Provinciaal Museum van Drenthe 58 stuks aangekocht, die door Hooft van Iddekinge uitstekend werden geïnventariseerd. In 1871 werden op hetzelfde terrein nog 3 stuks gevonden, die ook werden aangekocht. In 1873 werden van Ds. J. W. Lieftinck te Odoorn enige munten gekocht, waarvan 4 te Balloo waren gevonden. Van de 350 munten zijn dus 65 in het museum te Assen. In 1881 werden volgens de inventaris bovendien enige munten gekocht, die circa 40 jaar geleden te Rolde waren gevonden. Een ervan is een 18e-eeuwse imitatie van een republikeinse munt, een ander een antoninianus van keizer Gallienus; deze hebben dus niets met de vondst van 1839 uit te staan. Maar de 3 andere hebben er mogelijk wel toe behoord. Twaalf munten zijn in het Fries Museum te Leeuwarden terecht gekomen, vier — helaas niet meer aan te wijzen — in het Kon. Penningkabinet.

Vespasianus

RIC 10, 91.

Trajanus

RIC 22, 49 (2 ex.), 116, 344.

Antonius Pius	RIC '9, 61, 62, 102, 129, 137, 162, 177, 178, 180, 204, 216a, 232 (2 ex.), 251, 252, 343 (2 ex.), 344 (2 ex.), 347, 350a, 351 (2 ex.), 353, 356, 360, 362, 371, 374, 378 (2 ex.), 381, 391, 400, 423, 444, 473, 500b, 507, 711 (2 ex.).
Marcus Aurelius	RIC '3, 82, 103, 125, 431, 433, 482, 514, 515, 515b, 516, 540, 561, 670, 674, 677, 686, 689, 695, 706, 744 (2 ex.), 758, 770, 771, 785, 789.
Commodus	RIC 4.

Van deze lijst zijn de ex. Antoninus Pius RIC 251 en Marcus Aurelius RIC 482, 686 in 1871 aangekocht, de ex. Vespasianus RIC 10, Antoninus Pius RIC 355a, Marcus Aurelius RIC 3, 515 in 1873.

Aankoop 1881: Nero RIC 46, Marcus Aurelius RIC 669, 688.

Leeuwarden: Antoninus Pius RIC 129, 162, 180, 344, 347, 356, 371, 391, 423; M. Aurelius RIC 514, 674; Commodus RIC 4.

De munt van Commodus, in 180 gedateerd, geeft de datum van verberging aan. Deze pleit voor de theorie¹, dat de munten met portret van Lucilla na de dood van Lucius Verus in 169 zijn geslagen.

Het grootste deel der denarii is geslagen onder Antoninus Pius (138—161), dus enige tijd voor de verberging; dit is bij Romeinse muntvondsten een algemeen voorkomend verschijnsel. Opmerkelijk is het echter dat er geen munten van Hadrianus bij zijn, waarvan toch vele in de provincie in omloop waren. Dit hiaat is onbegrijpelijk. Nu bevat de catalogus van de veiling-Van der Feltz 6 munten van Hadrianus en 1 van Nerva, die weliswaar niet uitdrukkelijk als uit Balloo afkomstig zijn vermeld, maar toch kennelijk behoren bij de door het Provinciaal Museum gekochte stukken. Waarschijnlijk hebben zij dus ook tot de muntvondst van Balloo behoord. De denarius van Nero uit de koop van 1881 past er ook bij, daar bij 2e-eeuwse muntschatten dikwijls munten van Nero tevoorschijn komen. Als men deze — helaas niet meer aan te wijzen — denarii erbij rekent, dan komen inhoud en samenstelling van de muntvondst van Balloo overeen met vele andere uit die tijd binnen en vlak buiten de grenzen van het Romeinse rijk.

¹ BMC IV, CXXXIV.

SUMMARY

In 1839, about 350 imperial denarii have been found at Balloo in the province of Drenthe. A hundred were acquired by the local collector Mr. van der Feltz. When his collection was sold by auction in 1857, the Provincial Museum at Assen bought 58 pieces to which 10 were added later on. The Leeuwarden Museum had acquired 12 pieces. The latest coin is dated 180 B.C.

Curiously enough, coins of Hadrian are lacking. But probably a denarius of Nerva and 6 of Hadrian, included in the auction of 1857, come from this same hoard.

Sneek 1955 — In het voorjaar van 1955 werd bij het afbreken van een woning een kannetje gevonden, dat een klomp volkomen aaneengeklitte zilveren munten bevatte. Na zorgvuldige reiniging op het Kon. Penningkabinet bleek de inhoud te bestaan uit 176, in het algemeen zeer goed bewaarde zilveren munten uit de 14e en 15e eeuw.

Vlaanderen

Lodewijk van Male	leeuwengroot	(vóór 1365)	Gaillard 219	69 ¹
	botdrager	(em. 1365)	" 224	2
Philips de Stoute	dubb. groot	(em. 1385)	Deschamps de Pas 7,13	1
	" "	(em. 1389)	" " " 8,18	27
	groot	(em. 1389)	" " " 8,19	21
Philips de Goede	braspenning	(em. 1419)	" " " 20,41	26 ¹
	kromstaart	(em. 1425)	" " " 11,35	2
	vierlander	(em. 1434)	" " " 21,46	1

Brabant

Jan III	leeuwengroot	(ca. 1350)	de Witte 359	1
---------	--------------	------------	--------------	---

Rummen

Jan van Wesemael	kromstaart	(ca. 1428)	van der Chijs 24,2	1
------------------	------------	------------	--------------------	---

Luxemburg

Joost van Moravië	groot	(ca. 1390)	Bernays 168	1
-------------------	-------	------------	-------------	---

Holland

Willem V	leeuwengroot	(em. 1355)	van der Chijs 6,18	3
Albrecht	groot	(em. 1330)	" " " 7,5	2
Willem VI	leeuw	(em. 1411)	" " " 8,4	1
Jan van Beieren	dubb. groot	(em. 1422)	" " " 12,11	1
Philips en Jacoba	kromstaart	(em. 1425)	" " " 13,4	12

Utrecht

Floris van Wevelinkhoven	dubb. groot	(ca. 1385)	" " " 12,7	1 ³
--------------------------	-------------	------------	------------	----------------

Batenburg

Diederik van Bronkhorst	kromstaart	(ca. 1425)	" " " 9,4	1
-------------------------	------------	------------	-----------	---

Keulen

Frederik van Saarwerden	wit	(ca. 1410)	Noss 269	1
Diederik van Meurs	wit	(em. 1419)	" 295	1

Palts

Lodewijk III	wit	(em. 1423)	—	1
--------------	-----	------------	---	---

Het is de eerste maal, dat een zo omvangrijke vondst uit de 15e eeuw in de provincie Friesland wordt aangetroffen, waardoor een hiaat wordt opgevuld tussen de vondsten uit de 14e en uit de 16e eeuw, die reeds bekend geworden zijn. Het is merkwaardig te constateren, dat de circulatie in Friesland omstreeks 1435, het vermoedelijke jaar van verberging van de stukken, geheel aansluit bij die van Holland en van Zuidelijker gewesten.

De overgrote meerderheid van de munten (149 van de 176) is Vlaams en daarnaast heeft Holland (met 19 stukken) het grootste aantal. De overige Nederlanden zijn met 5 stukken vertegenwoordigd, het Rijnland met 3. Munten van het naburige Groningen, die een halve eeuw later in Friesland zo'n grote rol zouden spelen, ontbreken geheel. Friesland zelf is uiteraard niet vertegenwoordigd, omdat daar de muntslag eerst in de tweede helft van de eeuw weer werd opgevat.

Onder de Vlaamse en Hollandse munten overwegen nog steeds de voor 1365 in zeer grote hoeveelheden geslagen leeuwengroten⁴, die ook in vondsten elders geregeld tot diep in de 15e eeuw aangetroffen worden, zij het ook steeds, zoals ook hier, in sterk afgesleten staat. Vervolgens hebben een groot aandeel de Vlaamse groten en dubbele groten van 1389 (zg. mantelets, naar de aan de halsband van de zittende leeuw bevestigde wapperende vlag) en de zeer zware dubbele groten van 1419, die weldra voor 2½ groot circuleerden en hun naam, braspenningen, aan dit bedrag gegeven hebben. Opvallend is dat hiertussen de braspenningen van Jan zonder Vrees geheel ontbreken. De vondst sluit, afgezien van één vierlander van de blijkbaar op het moment van verbergen nauwelijks begonnen emissie van 1434, met de kromstaarten (naar de leeuw met opvallend gebogen staart) van Vlaanderen en Holland⁵, de eerste emissie die Philips de Goede tegelijk in verschillende van zijn gewesten in omloop bracht en die onmiddellijk door andere heren werd nagevolgd (hier vertegenwoordigd door kromstaarten naar Vlaams-Hollands voorbeeld van Rummen in Brabant en van Batenburg in Gelre, die meteen de zeldzaamste stukken van de schat zijn).

H. E. v. G.

¹ waarvan 11 ex. met gepunteerde L.

² waarvan 8 ex. zonder geheime punten (gem. gewicht 4.01 g)
 2 ex. PHS en FLANDRIE („ „ 4.00 g)
 3 ex. PHS en FLANDRIE („ „ 3.90 g)
 13 ex. idem, bovendien NO.VA („ „ 3.81 g)

³ op mijter 2 cirkels (emissieteken).

⁴ het gemiddeld gewicht bedraagt 2.27 g (2.10 g voor de 11 ex. met gepunteerde L, 2.28 g voor de 58 ex. met gewone L) bij een wettelijk gewicht van 3.42 g.

⁵ deze zijn heel wat beter bewaard: de Vlaamse en Hollandse exemplaren wegen gemiddeld 3.10 g bij een wettelijk gewicht van 3.60 g.

SUMMARY

At Sneek (Fr.) a jug has come to light containing 176 silver coins of the 14th and 15th century, which must have been hid about 1435. For the first time a large 15th century hoard has been found in the province of Friesland. The circulation appears to be similar to that in the Western and in the Southern provinces. Coins of the neighbouring city of Groningen, so frequent later on, are completely lacking. Naturally, Friesland itself is not represented, as Frisian coinage was only resumed in the second part of the century.

Voorthuizen 1956 — In het begin van 1956 werd te Voorthuizen (gem. Barneveld) een schat van 25 gouden munten, zonder sporen van verpakking, gevonden.

Bourgondische Nederlanden

Philips de Schone, Philippusgulden (emissie 1500—06)

Brabant (Antwerpen)	De Witte 598—9	1
Brabant (Maastricht) 1502	De Witte 602	1
Vlaanderen	Deschamps de Pas 7, 80—2	2
Holland	Van der Chijs 37, 36	1
Id.	Van der Chijs 21, 1—2	6

Bisdom Luik

Jan van Horne (1484—1505), Lambertusgulden

Chestret 385 3

Graafschap Holland

Willem VI (1404—1417), schild Van der Chijs 5, 4 1

Hertogdom Gelre

Karel van Egmond, rijdergulden emissie 1509

Van der Chijs 15, 9—10 1

Stad Nijmegen

Stephanusgulden (ca. 1499) Van der Chijs 1, 1 1

Hertogdom Gulik en Berg

Willem IV, postulaatgulden 1503 Noss 198 2

Aartsbisdom Keulen

Philips van Daun, Rijnse gulden 1508 Noss 519 1

Stad Frankfurt

Koning Fredrik III (1440—1451), gulden Joseph 112 1

Keizer Frederik III (1451—1493), gulden Joseph 120 1

Koninkrijk Frankrijk

Hendrik VI, saluut (emissie 1422) Lafaurie 447a 2
ex. geslagen te Parijs en St. Lô

Karel VII, oude kroon (écu à la couronne)
ex. geslagen te Angers Lafaurie 510 1

De jongste munten zijn de Keulse gulden van 1508 en de Gelderse rijdergulden, waarvan de vervaardiging in 1509 is aangevangen. De verberging moet, aangezien Philipsguldens van Karel V, die in het algemeen niet zeldzaam zijn, geheel ontbreken, in of zeer kort na 1509 hebben plaats gevonden.

J. SCHULMAN

SUMMARY

At Voorthuizen (Guelders) a hoard of 25 gold coins was found which has been buried in or shortly after 1509.

Heteren 1955 — In het voorjaar van 1955 werd onder Lakemond (gem. Heteren) een muntschat gevonden bestaande uit 94 zilverstukken. De munten waren geborgen in twee over elkaar gestulpte potten, die werden stukgeslagen. Slechts één scherf hiervan kon achterhaald worden, van laat 18e-eeuws Westduits steenachtig grijs aardewerk met ingekraste versieringen, die met blauwe glazuur zijn aangeduid. Deze werd met de munten verworven door het Gemeentemuseum te Arnhem.

Philips de Schone

Dubbele stuiver, Gelre 1488 (v. d. Chijs 14, 1) 1

Philips II

Philipsdaalder, Brabant 1558, 1561, 1586, 1589 4

Holland 1557 1

Gelderland 1557 (2), 1558, 1561, 1574. 5

Halve Philipsdaalder, Holland 1572, 1574 2

Gelderland 1564, 1566 2

Vijfde Philipsdaalder, Gelderland 1564 (2) 2

Bourg. rijksdaalder, Gelderland 1568? 1

Albert en Isabella

Ducaton, Brabant (A) 1619 (2) 2

Kwart patagon, Brabant (A) z.j. 1

Philips IV

Ducaton, Brabant (A) 1631, 1632, 1649, 1657, 1663 5

Brabant (B) 1651 1

Patagon, Brabant 1629?, 1631 2

Bourgondië 1625, 1626 2

Republiek der Ver. Nederlanden

Ned. rijksdaalder, West-Friesland 1622 (3), 1650, 1659	5
Friesland 1620 (2)	2
Zilveren rijder, West Friesland 1666, 1673	2
Gelderland 1659, 1661, 1670	3
Zilveren dukaat, West-Friesland 1672	1
Zeeland 1785, 1791, 1795 (2), 1798	5
Gelderland 1775	1
Kampen 1662	1
Daalder, West-Friesland 1684, 1685	2
Zeeland 1682 (2), 1683	3
Utrecht 1686 (2), 1691	3
Overijssel 1686, 1687	2
Florijn (28 stuiver), Kampen 1685	1
Groningen en Ommelanden 1692	1
Scheepjesschelling, Holland 1680	1
Roosschelling, Utrecht 1677	1
Ruiterschelling, Gelderland 1691	1
Nijmegen 1685, 1686, 1689, 1691 (2)	5
Zutphen 1688	1
Overijssel 1689	1
Deventer 1688	1
Kampen 1687	1
Zwolle 1685	1
Ned. driegulden, West-Friesland 1794 (4)	4
Gelderland 1795	1
Prov. gulden, Utrecht 1687	1
Zutphen 1687	1
Ned. gulden, West-Friesland 1793	1
Gelderland 1700, 1712, 1719, 1762, 1763, 1764	6
Overijssel 1722, 1723 (2)	3

Frankrijk

Hendrik II, douzain 1551 (geslagen te Lyon)	1
---	---

De samenstelling van deze schat is bijzonder ongewoon: de oudste munt is van 1488, de jongste is meer dan drie eeuwen jonger, van 1798. Een dergelijke spreiding in een schat die in ons land na 1798 verborgen moet

zijn, is iets ongehoords. Er is echter, gezien de ter plaatse door de staf van het Gemeentemuseum ingewonnen inlichtingen, geen reden de mededeling, dat het hier één tezamen opgegraven schat betreft, te betwijfelen. Ook het aspect van de stukken vóór de reiniging gaf geen enkele grond tot twijfel.

Vondsten, die in de laatste jaren van de 18e eeuw of in het begin van de 19e eeuw verborgen zijn, komen veel voor. Hun samenstelling is in het algemeen zeer uniform, zodat we mogen aannemen, dat ze een adaequaat beeld geven van de in circulatie in die jaren voorkomende soorten.

Zij bevatten steeds de volgende soorten:

- zilveren dukaten (overwegend Zeeuwse) sedert 1659
- drieguldens en guldens uit de 18e eeuw
- daalders en florijnen uit het laatste kwart van de 17e eeuw
- ruiterschellingen uit dezelfde tijd (zelden oudere roos- en nieuwere
scheepjesschellingen)
- dubbele stuivers (sterk afgesleten) uit de 17e eeuw
(zelden uit de 18e eeuw).

Talrijk zijn de vondsten, die slechts deze of een deel van deze typen bevat hebben, bijv.: Alblisserdam 1942, Drachten 1953, Hoeven 1936, Driebergen 1941, Hagestein 1954, Hardinxveld 1909, Stompwijk 1914, Tiel 1894, Udenhout 1954, Winterswijk 1897, Zeist 1948. De lijst zou nog gemakkelijk uit te breiden zijn. Zelden wordt een enkel ouder stuk aangetroffen:

- Boekel 1922 : 1 zilveren rijder van 1679.
- Dongen 1950 : 1 Brabantse ducaton van 1660.
- Oostdongeradeel : 1 kwart patagon van 1627.
- Bathmen 1940 : 1 kwart patagon van de Aartshertogen.
- Bergeyk 1950 : 9 Zuid-Nederlandse munten (op 381 stuks).

Hieruit volgt, dat van de 94 te Heteren gevonden munten slechts de zilveren dukaten, daalders en florijnen, schellingen, drieguldens en guldens (tezamen de helft van de schat) in overeenstemming zijn met het beeld van de circulatie op het tijdstip van verberging.

De overige kunnen daarin nauwelijks (de zilveren rijders en de Zuid-Nederlandse munten uit de 17e eeuw) of in het geheel niet (de Ned. rijksdaalders met de halve man en de munten van Philips II) vertegenwoordigd geweest zijn.

Wel zijn echter deze soorten in oudere tijd algemeen in gebruik geweest. Uit de vondsten blijkt, dat gedurende de gehele 18e eeuw het beeld niet anders geweest is dan hierboven beschreven (Bodegraven 1948 van 1715, Nijverdal 1931 van 1738, Kamperveen 1896 van 1764, Made 1898 van 1764). Maar de vondsten uit het laatste kwart van de 17e eeuw geven een heel ander beeld. Deze plegèn te bestaan uit:

Zilveren ridders van de Noord-Nederlandse gewesten.
 Zilveren dukaten als voren.
 Ducatons en patagons van de Zuidelijke Nederlanden.
 Verder hetzelfde klein geld als in de 18e eeuw.

Ook deze circulatie kan met talrijke vondsten worden geadstrueerd: Alphen aan de Rijn 1949, Barneveld 1899, 's-Hertogenbosch 1894, Noord-Brabant 1905, Steenwijk 1897, Ommen 1953, Utrecht 1950, Velp (N.B.) 1953, alle verborgen tussen 1670 en 1694. Geen van deze vondsten bevatte Nederlandse rijksdaalders: deze zijn het laatst in een enkel exemplaar aangetroffen in de vondsten Wapserveen 1918 en Zandvoort (Dr.) 1919, resp. van 1665 en 1668. Munten van Philips II vormen hier nog de hoogste uitzondering: 1 Bourgondische rijksdaalder van 1568 in de vondst Valkenswaard 1897 van 1693.

Met de circulatie die door deze vondsten vertegenwoordigd wordt, corresponderen in de vondst Heteren dus de zilveren ridders en de Zuid-Nederlandse ducats en patagons, wellicht ook de Nederlandse rijksdaalders, hoewel deze met 5 exemplaren nog in opvallend groot aantal voorkomen.

Om de Philipsdaalders in de omloop aan te treffen, moet nog verder teruggedaan worden. Uit de vondsten blijkt, dat deze niet langer dan het eerste kwart van de 17e eeuw in enigszins belangrijke hoeveelheid gecirculeerd hebben in ons land (over de grenzen bleven zij langer in gebruik). Zij komen nog voor, gewoonlijk in vereniging met Nederlandse rijksdaalders en — te Heteren niet aangetroffen — leeuwendaalders in vondsten als Brakel 1897, Deventer 1940, Goes 1955, Grave 1893, Haynck 1912, Oosselt 1944, Saasveld 1935 en Sneek 1947. In latere verborgen schatten worden zij uiterst zeldzaam. Dat met deze munten van Philips II de dubbele stuiver van Philips de Schone en de douzain van Hendrik II zolang in gebruik gebleven zijn, is niet onaannemelijk.

Het blijkt dus mogelijk in de schat drie vrij duidelijk gescheiden lagen te onderscheiden.

- 1e laag: de munten van Philips II met de beide zojuist genoemde kleine muntjes. Deze kunnen niet later dan ca. 1625 uit de circulatie onttrokken zijn. 19 stuks
- 2e laag: de Zuid-Nederlandse munten van de Aartshertogen van Philips II, de Nederlandse rijksdaalders en zilveren ridders. Deze zullen omstreeks 1680 en niet veel later uit de circulatie genomen moeten zijn. Hiertoe zullen ook de roos- en de scheepjesschelling en wellicht enkele van de oudste zilveren dukaten gerekend moeten worden. 29 stuks
- 3e laag: de latere zilveren dukaten, de daalders en florijnen, de guldens en drieguldens, de ruiterschellingen. Al deze stukken behoeven niet eerder dan ca. 1800 uit de omloop genomen te zijn, al kunnen enkele exemplaren natuurlijk eerder geïmmobiliseerd geweest zijn. 46 stuks

Na deze analyse dient de vraag gesteld te worden, hoe het te verklaren is, dat deze drie schatten, die resp. ca. 1625, ca. 1680 en na 1800 gevormd moeten zijn, tezamen in één potje werden aangetroffen. De meest voor de hand liggende veronderstelling is, dat het hier een soort familiespaarpot betreft: een gedurende verschillende generaties zorgvuldig apart gehouden pot met geld, waaraan in de loop der tijden tenminste tweemaal een aantal munten uit het dagelijks verkeer werd toegevoegd, zonder dat de nog bewaarde oudere munten volledig werden opgeruimd.

Het is verheugend, dat juist deze door zijn bijzondere wijze van bijebrengen een haast unieke muntschat in een openbare collectie is gekomen en daardoor voor verbrokkeling behoed is.

H. E. v. G.

SUMMARY

At Heteren (Guelders) a hoard has been discovered of 94 silver coins in a receptacle made of two pots. Only one postherd has been preserved: W. German grey stoneware — with incised decoration — of the late 18th century.

The composition of this hoard is extremely unusual, as the oldest coin is from 1488, the latest one from 1798. Its exceptional character clearly appears from comparison with the numerous other hoards of 1625, 1680 and 1800.

Three layers can be distinguished:

1. 19 pieces withdrawn from circulation not later than 1625.
2. 29 pieces withdrawn from circulation about 1680.
3. 46 pieces withdrawn from circulation about 1800.

This remarkable hoard may represent the savings of a family, carefully accumulated and preserved by subsequent generations.